

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

КОЛЯДЕНКО Володимир Адольфович

УДК 32.019.5

**ІНФОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ**

23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політології Одеської національної академії зв'язку ім. О. С. Попова Державного комітету зв'язку та інформатизації України

Науковий керівник: доктор політичних наук
Сіленко Алла Олексіївна,
Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова,
проректор з соціально-психологічної та виховної роботи,
завідувач кафедри політології

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
ГОРБАТЕНКО Володимир Павлович,
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького
НАН України, провідний науковий співробітник

доктор політичних наук, професор
НАУМКІНА Світлана Михайлівна,
Південноукраїнський педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського, завідувач кафедри політичних наук

Провідна установа: Інститут політичних та етнонаціональних досліджень НАН України, відділ теоретичних та прикладних проблем політології (м. Київ)

Захист відбудеться “ 20 ” грудня 2002 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.41.086.02 в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотечі Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “ 19 ” листопада 2002 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

В. В. Дудченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми обґрунтована тим, що в даний час стає очевидним перевага інформаційної складової діяльності людей над усіма її іншими формами і компонентами. Розвиток і масове поширення інформаційно-комунікаційних систем у 80-х роках ХХ ст. стало результатом неухильного розвитку технології, що, змінивши свій напрямок відповідно до бажання людини, дозволило їй рішуче вторгнутися в цілу низку незвичних областей, у тому числі політичну. У розвинених країнах сфера високих інформаційних технологій поступово стає основним джерелом економічного зростання, визначає структурні зрушення в економіці, забезпечує взаємодію між людьми, різними соціальними стратами і громадськими структурами, між громадянським суспільством і владою. Революційний розвиток інформаційної сфери впливає на формування внутрішньої і зовнішньої політики держави, призводить до необхідності постійного пристосування існуючих державних і суспільних інститутів до інновацій. Тому не випадково питання про вплив інфокомунікаційних технологій (ІКТ), що бурхливо розвиваються, на життя сучасної людини - це предмет гострих суперечок, що охоплюють не тільки фахівців в інформаційній сфері, але і політологів, соціологів, економістів.

Інфокомунікаційні технології є могутнім інструментом надзвичайно масштабних суспільних перетворень, які вносять радикальні і принципові зміни в самі різні сфери сучасного суспільства, у діяльність демократичних інститутів чи демократично обраних лідерів. У той самий час інфокомунікаційні технології поки що не тільки не реалізували цілком можливості свого соціального впливу, але і не виявили повною мірою усі свої ймовірні форми й особливості, тому, поряд з констатацією високих темпів розвитку інфокомунікаційних технологій і масштабності суспільних змін, що відбуваються в результаті цього, представляється надзвичайно важливим звернути увагу на неоднозначний характер політичних наслідків розвитку ІКТ. Також залишається багато в чому незрозумілим характер змін, що у результаті впровадження інфокомунікаційних технологій у повсякденне життя відбуваються в сфері соціальних зв'язків індивіда.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертаційного дослідження зв'язана з розробкою планової наукової теми "Людина в світі духовної культури (методологічні, соціокультурні та політичні аспекти)" (номер державної реєстрації 0198U007485), що здійснюється кафедрою політології Одеської національної академії зв'язку ім. О. С. Попова, одним з виконавців якої є дисертант.

Мета даного дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб виявити роль інфокомунікаційних технологій в процесі політичної модернізації. Виходячи з цієї мети, необхідно вирішити наступні дослідницькі **задачі**:

- виділити і проаналізувати основні підходи до визначення терміна "інформація";
- дослідити особливості інформаційного суспільства з погляду політичних процесів;

- розглянути інфокомунікаційні технології як один з основних інструментів взаємодії між державною владою і громадянським суспільством;

- проаналізувати роль інфокомунікаційних технологій у формуванні і розвитку громадянського суспільства;

- розглянути радикальні зміни політичної системи в умовах переходу до інформаційного суспільства;

- спрогнозувати можливий варіант розвитку політичних процесів під впливом нових інфокомунікаційних технологій.

Об'єктом дослідження є особливості інформаційного суспільства з погляду політичних процесів.

Предметом дослідження став вплив інфокомунікаційних технологій на політичну модернізацію українського суспільства.

Методи дослідження. В основу дисертаційного дослідження покладено системний аналіз. Це обумовлено тим, що політична система являє собою реальний складний механізм формування і функціонування влади в суспільстві, що включає в себе поряд з державою, партіями, політичними асоціаціями - засоби масової інформації, інформаційні і комунікаційні системи. До числа функцій політичної системи, реалізованих за допомогою інфокомунікаційних технологій входять наступні функції "уведення" - політична соціалізація, залучення громадян до участі, артикуляція їхніх інтересів, агрегування інтересів і три функції "виводу" - розробка норм (законів), їхнє застосування, контроль за їх дотриманням. Завдяки інформаційно-кібернетичному методу політика аналізувалася через призму інформаційних потоків, побудованих за принципом зворотного зв'язку, і мережі цілеспрямованих комунікативних дій і механізмів, що забезпечують відношення управляючих і управляних на всіх рівнях взаємовідносин усередині суспільства і з зовнішнім середовищем. Метод комунікативного підходу дозволив розкрити властивості політики через вивчення способів спілкування людей, що склалися в політичному просторі. Політико-культурологічний підхід допоміг виявити залежність політичних процесів від нової інформаційної культури. Нормативно-ціннісний підхід застосовувався з метою з'ясування значення впливу інфокомунікаційних технологій на політичні процеси для суспільства й особистості з погляду загального блага, справедливості, свободи, поваги до людського достоїнства й інших цінностей. Біхевіористський підхід використовувався для вивчення різних аспектів поведінки людей як учасників політичного процесу під впливом нових інфокомунікаційних технологій у контексті політичної модернізації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній політологічній науці в рамках єдиного комплексного і цілісного дослідження здійснена спроба системного політологічного аналізу проблем впливу розвитку інфокомунікаційних технологій на політичну модернізацію українського суспільства в контексті світового досвіду, що дало можливість дисертанту представити й обґрунтувати основні положення, що відбивають наукову новизну дослідження й особистий внесок здобувача в розробку проблеми.

Проаналізовано значення і роль інфокомунікаційних технологій як одного з факторів політичної модернізації, які полягають у тому, що перехід до правової демократичної держави з ринковою економікою може бути здійснений лише за умови побудови інформаційно відкритого суспільства й ефективного вирішення проблеми взаємодії громадянського суспільства і держави.

Показано, що сучасні інфокомунікаційні технології відкривають нові можливості в практиці організаційного, партійного будівництва, самоорганізації громадянського суспільства, що дозволяють мобілізувати географічно, соціально і професійно роз'єднаних однодумців. У той самий час відбувається руйнація традиційних, переважно стихійних комунікацій. Мова йде про такі комунікації, як стійкі родові, родинні, церковні, сімейні, сусідські, виробничі й інші неконтрольовані державою і спеціалізованими інформаційними інститутами зв'язки.

Обґрунтовано розвиток Інтернету відповідно до демократичної спрямованості громадянського розвитку: людина з пасивного об'єкта багато в чому маніпулятивного інформування за допомогою масмедіа перетворюється в активного, самостійного суб'єкта добору плюралізованої маси інформації, що стала доступною їй завдяки високим інформаційним технологіям.

Аргументовано, що перспективи трансформації демократичного політичного процесу, якісної зміни механізмів і моделей політичної участі, відносин між людиною і владою знаходяться в залежності від здатності нових інфокомунікаційних технологій змінити взаємовідносини між самими громадянами, використовувати "соціальний капітал" громадянського суспільства, впливаючи на самі основи суспільного ладу.

Обґрунтовано, що наявність розвинених, демократично організованих інформаційних інститутів, завдяки яким громадяни мають можливість одержувати основні суспільно-політичні знання і бути в курсі об'єктивно висвітлюваних політичних подій, є тією умовою, без наявності якої неможливо уявити стабільну демократичну державу з розвиненим громадянським суспільством, ефективною системою керування.

Визначено, що в результаті переходу до нових інфокомунікаційних технологій якісно видозмінюються функції влади в суспільстві, суттю яких стає не свавільне управління, а надання послуг платникам податків, у тому числі і з керування державою.

Показано, що результатом входження України в Глобальну інформаційну систему, відкритого інформаційного обміну з іншими країнами повинно стати підвищення правової грамотності населення, посилення процесів демократизації держави, розширення можливостей реалізації прав на свободу слова.

Досліджено, що роль, і значення інфокомунікаційних технологій як одного з найважливіших факторів політичної модернізації особливо зростають при проведенні глибоких соціально-економічних і політичних реформ з метою переходу від авторитарної держави з адміністративно-плановим управлінням економіки до правової демократичної держави з ринковою економікою.

Досліджено особливості інформаційного суспільства в контексті політичних процесів. Виявлено, що нові інфокомунікаційні технології розширюють права громадян шляхом надання доступу до різноманітної інформації; збільшують ступінь їхньої політичної участі і контролю за діяльністю державної влади; дають можливість активно виробляти інформацію, а не тільки її використовувати тощо.

Виявлено, що метою включення в політичне життя інфокомунікаційних технологій є створення відкритої для діалогу з громадянами прозорої вертикалі влади, на діяльність якої знадобиться значно менше бюджетних засобів, ніж традиційним державним інститутам.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення і висновки дисертації розширюють простір для подальшого теоретичного дослідження проблематики розвитку політичних процесів під впливом нових інфокомунікаційних технологій. Результати дисертації можуть бути використані в науково-дослідній сфері при розробці фундаментальних праць в області політичних інститутів і процесів; сприяти формуванню нових підходів до державної політики в інформаційній сфері, взаємодії між владою і суспільством.

Робота може бути також використана при підготовці загальних і спеціальних курсів у вищих навчальних закладах, написанні підручників і навчальних посібників з теоретичної і прикладної політології.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, що містить отримані автором результати, які забезпечують рішення важливої теоретичної і теоретико-прикладної проблеми в рамках здійснених нових розробок в області політичних наук. У роботі не використовувалися ідеї і розробки, що належать співавтору А.Сіленко, разом з якою була написана одна наукова стаття.

Апробація результатів дисертації відбувалась на Міжнародній науково-практичній конференції "Соціальна політика і механізми інтеграції українського суспільства (Одеса, 2002), Міжнародній ювілейній науковій конференції "Іновації наукового та соціального пізнання" (Одеса, 2002), Міжнародній науково-практичній конференції "Телекомунікації України: економіка, менеджмент, право" (Одеса, 2002), Пан-європейській Регіональній Міністерській Конференції з підготовки Всесвітнього Самміту з Інформаційного Суспільства (Бухарест, 2002), конференціях науково-викладацького складу Одеської національної академії зв'язку ім. О.С. Попова (1999-2002), засіданнях кафедри політології ОНАЗ ім. О.С. Попова.

Публікації. Основні результати здійсненого дослідження викладені в 6 наукових статтях, 5 з яких опубліковані у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації обумовлена метою і задачами, що були поставлені дисертантом у процесі науково-теоретичної розробки обраної теми. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 179 сторінок. Список використаних джерел включає 193 найменування (14 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Перший розділ **"Політична модернізація і еволюція інформаційних і комунікаційних технологій"** складається з двох взаємно пов'язаних між собою підрозділів.

У першому підрозділі *"Феномен інформаційної революції і її вплив на політичні, культурні, соціальні й економічні зміни в суспільстві"* аналізується ступінь розробленості проблеми, розглядаються етапи еволюції інформаційних і комунікаційних технологій.

Прогрес, досягнутий в інформаційних технологіях став предметом дослідження зарубіжних учених Дж. Бредфорда Делонга, Д.Т.Куа, російських авторів О.Вершинської, В. Костюка, Ю.Савостицького, Г. Смоляна, Д. Черешкіна та ін.

Політичні аспекти інформатизації суспільства аналізується в наукових дослідженнях В. Горбатенка, О. Дубаса, С. Наумкіної, Ф. Рудича, А. Сіленко та ін.

Проблеми функціонування Інтернету як політичного інституту розглядаються зарубіжними вченими А. Абрамсоном, Ф. Артертоном, К. Орреном, українськими дослідниками С. Кашавцевою, В. Королько. Впливу Інтернету на політичний процес присвячені роботи Е. Коррадо, Х. Рейнгольда, Ч. Фаерстона. Інтернет як фактор суспільних трансформацій аналізується російськими вченими Г. Вайнштейном, А.Чугуновим.

Політично активну роль інформаційних технологій у децентралізації і демократизації протягом усього життя нинішнього покоління розкривають у своїх роботах Дж. К. Гелбрейт і Ф. Фукуяма.

Питанням політичної комунікації в умовах розвитку сучасних інформаційних технологій присвячені роботи зарубіжних дослідників Д. Батлера, Б. Бірельсона, Х.Годе, Л. Гроссмана, К. Дойча, Д.Істона, П. Лазарсфельда, У. Липпмана, Н. Негропonte, Л. Пая, А. Етціоні, українського вченого Н. Костенко, російських дослідників Т. Андрєєвої, В. Пугачова, О. Соловйова.

Відзначаючи наявність множини різних підходів до опису перехідних процесів, дисертант відзначає, що в них є одне загальне: усі вони визнають нерівномірність суспільного розвитку, а також необхідність перетворення (модернізації) відсталих країн в індустріальні (постіндустріальні).

У другому підрозділі *"Особливості інформаційного суспільства крізь призму модернізації"* розглядаються особливості інформаційного суспільства в контексті політичних, соціальних і економічних змін у суспільстві.

Авторами найбільш значних робіт, які склали методологічну основу досліджень інформаційного суспільства, є З. Бжезинський, Д. Белл, П. Дракер, Н. Луман, М. Маклюен, М. Кастельс, Ю. Хаяші, Е. Тоффлер, А. Турен.

Теорія інформаційного суспільства розвивається в працях таких відомих учених, як Р. Катц, Й. Масуда, М. Порат, Т. Стоуньєр та ін.

Інформаційне суспільство як принципово новий рівень в історії цивілізації досліджено в роботах російських дослідників Р. Абдєєва, С. Варганова, В. Когана, І. Мелюхіна, М. Мойсєєва, О.Панаріна та ін.

З огляду на те, що політична модернізація є найважливішою умовою забезпечення послідовності модернізації інших сфер життя суспільства, тому є важливим дослідження проблеми розвитку інфокомунікаційних технологій як складового елемента такого напрямку соціальної модернізації, як індустріалізація й інформатизація суспільства і його технологічних систем з погляду взаємодії і взаємовпливу з іншими напрямками соціальної модернізації.

Як показав час, погляд на модернізацію як на лінійний рух і послідовне освоєння бідними країнами цінностей і стандартів західної організації влади, відносин держави і громадянина, не виправдали себе. Так, підтверджуючи революційний характер трансформацій, які відбуваються у світі, під впливом інфокомунікаційних технологій, доводиться констатувати, що поширення цих трансформацій на сучасний світ дуже нерівномірне. Також варто говорити про неоднакову схильність інформаційної революції як окремих країн і регіонів, так і окремих соціальних прошарків населення. Якщо, з одного боку, ми чуємо досить оптимістичні прогнози про перспективи суспільного розвитку, зв'язаних з інформаційною революцією, то, з іншого, - все частіше можна почути тривожні висловлювання про так званий цифровий розрив (digital divide) між тими, хто користуються благами "світу інформаційних технологій", і тими, хто перебуває за його межами.

Зроблено висновок, що інформатизація суспільства призвела до глибоких змін співвідношення влади в суспільстві, різкого підвищення впливу інформаційної влади і, насамперед, її головних носіїв - засобів масової інформації (ЗМІ). Не випадково відомий американський вчений Ф. Фукуяма підкреслює активну роль інформаційних технологій у децентралізації і демократизації протягом усього нинішнього життя покоління. Багато дослідників, серед яких Ф. Фукуяма, Дж. К. Гелбрейт, згодні з тим, що саме електронні засоби масової інформації і зв'язку певною мірою визначили падіння деспотичних режимів, включаючи диктатуру Маркоса на Філіппінах і комуністичні уряди в Східній Німеччині і колишньому Радянському Союзі.

В другому розділі **"Інформаційні технології і комунікативні процеси в політичній сфері громадського життя"** дисертант розглядає проблеми політичної комунікації в умовах розвитку сучасних інформаційних технологій й особливості впливу ЗМІ і комп'ютерних інформаційних систем на політичні переваги людей.

У першому підрозділі *"Політична комунікація в умовах розвитку сучасних інформаційних технологій"* обговорюється питання про те, наскільки зміни, що викликані все більш широким використанням мережних комунікацій, можуть стати причиною виникнення якісно іншої суспільно-політичної системи. Особливим результатом телекомунікаційної революції стала заміна однолінійного зв'язку між відправником і одержувачем інформації багатофункціональним і діалоговим зв'язком, що створює нові можливості для участі в інформаційному обміні. Аналіз політичних технологій у західних країнах,

підтверджує, що подібні нововведення розцінюються як спосіб демократії. Даний феномен одержав назву "телеполітики", "теледемократії", "відеодемократії". Апологети такої системи підкреслюють можливість громадян самим вирішувати всі політичні і соціальні проблеми, що їх цікавлять, а не делегувати свої права обраним представникам (депутатам).

Автор дійшов висновку, що окремі елементи "теледемократії", прийоми "електронного голосування вдома" дійсно можуть використовуватися за певних умов. І все-таки переоцінювати значення і роль новітніх засобів телекомунікації не варто. Як показує практика їхнього використання, результати і наслідки цього багато в чому визначаються тим, як і з якими цілями, вони застосовувалися. Не слід скидати з рахунків і те, що одним з результатів "теледемократії участі" за допомогою кабельного телебачення може стати посилення тоталітарних тенденцій.

Прихильники популістської тези про вплив Інтернету на політичний процес відзначають, що Інтернет служить засобом "неопосередкованих" комунікацій між громадянами і владою, у результаті чого залежність громадян від представників, що обираються, партійних організацій і організованих груп інтересів стає мінімальною. Х. Рейнгольд, відомий дослідник ролі Інтернету в політиці, вважає, що Мережа - це "великий зрівнювач", здатний "вирівняти баланс влади між громадянами і політичними баронами". На користь цієї версії дисертант відносить той факт, що в ХХ столітті в розвинених демократичних країнах поширення електронних медіа стало причиною суспільного розвитку вбік плебісцитарної демократії. Так, завдяки технологіям масової комунікації були розширені масштаби демократичної участі, збагачена практика референдумів і громадянських ініціатив, висування кандидатів (праймерз), опитувань суспільної думки й інших механізмів прямої демократії. Феномен Глобальної Мережі додає новий значимий акцент в аргументацію більш ранніх концепцій технологічного детермінізму ("теледемократії") - це уявлення про зниження ролі політичних еліт й інституціональних посередників. З цього погляду політична функція Інтернету полягає в забезпеченні постійного суспільно-політичного диспуту, що передбачає можливість електронного зворотного зв'язку в реальному часі між владою і громадянами.

Дисертант виділяє дві основні точки зору на роль Інтернету в суспільному житті. На думку одних інформаційні технології й їх найбільш яскраве втілення - Інтернет є могутнім інструментом надзвичайно масштабних суспільних перетворень, що вносить радикальні і принципові зміни в самі різні сфери життя сучасного суспільства. З погляду інших, значення Інтернету переоцінюється. На їхню думку Інтернет являє собою ні що інше, як рядове технологічне нововведення, одне з багатьох, відкритих людством у ХХ столітті. А розглядати його слід лише як чергове споживче благо, що підвищує комфортність життя людини в сучасну епоху.

В Україні поки ще питання про роль Інтернету в суспільстві є маловивченим. Однак за результатами досліджень зарубіжних дослідників можна зробити висновок, що цей новий інтерактивний спосіб масової комунікації усе більш упевнено входить у життя суспільства. Так, з початку 1990-х рр. у системі

надання інформації про основні напрямки діяльності структур влади й управління Інтернет займає важливе місце. Як показує практика, розвинена система політичного інформування громадян сприяє зростанню капіталу суспільної довіри, необхідної для ефективного функціонування влади

У другому підрозділі *“Особливості впливу ЗМІ і комп'ютерних інформаційних систем на політичні переваги людей”*, аналізуючи питання про взаємозв'язок між інформованістю і політичним залученням, що включає рівень поінформованості про політичні справи, рівень участі в голосуванні тощо, дисертант вважає, що статистика, на перший погляд, не дає підстав говорити про наявність такого взаємозв'язку. Проведення досліджень впливу засобів масової інформації на окремих громадян дало підставу американським ученим зробити висновок, що політичний вплив засобів масової інформації знижується. Як показують результати досліджень, їхньою основною метою була відповідь на питання про те, як політичні переваги людей змінюються під впливом засобів масової інформації? Пошук відповіді на це питання є дуже проблематичним, з огляду на два взаємозалежних процеси - один на індивідуальному рівні, а інший на рівні засобів масової інформації. Деякі дослідники відзначають, що, наприклад, у Сполучених Штатах засоби масової інформації свідомо виробляють політично не безсторонній і об'єктивний стиль висвітлення подій. Таким чином, якщо інформація не несе чітко вираженої визначеної політичної позиції, то це означає, що сучасні засоби масової інформації менше відповідають потребам окремих громадян через свою неупередженість, оскільки громадяни не можуть їх використовувати як орієнтир при пошуку інформації. У результаті цього громадяни усе менше використовують повідомлення ЗМІ як джерело політичної інформації. А вплив засобів масової інформації на погляди людей установити дуже складно.

І все-таки нейтральність у висвітленні політичних подій засобам масової інформації вдається дотримувати не завжди. Більш того, дослідники підкреслюють парадоксальність виниклої ситуації. Різні зацікавлені групи, у тому числі і засоби масової інформації найактивнішим чином беруть участь у політичній боротьбі, але як би не явно, не декларуючи своїх позицій. Якщо раніш організовані групи відкрито підтримували визначені політичні сили, нині, як правило, їхня участь у виборчому процесі не афішується. Дієвість їхньої підтримки визначається тим, що вони не дотримуються тих заборон і обмежень, що стосуються партій і кандидатів. Так виникла дискусія про роль засобів масової інформації в політичному процесі. З огляду на їхню істотну роль як інструмент впливу на суспільну думку, виникла необхідність в уведенні нових форм регулювання.

Значною мірою інноваційний характер має третій розділ **“Інфокомунікаційні технології як інструмент взаємодії між державною владою і суспільством”**. У цьому розділі дисертант розглядає роль ЗМІ й інфокомунікаційних технологій у формуванні і розвитку громадянського суспільства і проблеми електронного уряду й електронної демократії.

У першому підрозділі *“Роль ЗМІ і інфокомунікаційних технологій у формуванні і розвитку громадянського суспільства”* звертається увага на те, що при всій продуктивності пошуку потенційних

паростків громадянського суспільства в національному історичному минулому тієї чи іншої країни не можна не побачити, що самим могутнім стимулом до його розвитку сьогодні є імітаційний ефект, індукований нечуванним розвитком комунікацій. В епоху, коли маклюеновська фраза про "всесвітнє телевізійне село" в усіх на вустах, як ніколи швидко поширюються не тільки ідеї, але й образи, і стилі життя, моделі поведінки, системи доцільності, споживчі стандарти і т.п. З ними на новий ґрунт попадають насіння цінностей громадянського суспільства. Одночасно ці нові фактори оточення постіндустріального чи інформаційного суспільства роблять немаловажливі зміни в уже сформованих структурах і відносинах громадянського суспільства там, де воно існує не перше десятиліття - у розвинених західних країнах.

Можна припустити, що перспектива трансформації демократичного політичного процесу, кардинальної зміни механізмів і моделей політичної участі, взаємовідносин між людиною і владою, залежить, в остаточному підсумку, від здатності нових комунікативних технологій змінити стосунки між самими громадянами, залучити "соціальний капітал" громадянського суспільства, роблячи вплив на самі підстави суспільного ладу.

Незалежно від розмаїття думок про можливість Інтернету одне не підлягає сумніву - надавати користувачам найширший і надзвичайно швидкий доступ до різних джерел інформації. Інтернет змінює повсякденний спосіб життя мільйонів людей, скорочує просторові і тимчасові обмеження людської активності. І в цьому змісті Інтернет, без перебільшення, робить "соціальну революцію". Стаючи засобом стирання всіх границь середовища спілкування людей, він видозмінює характер праці і дозвілля сучасної людини, створює можливість для досягнення зовсім нового рівня освіти, розширює культурні горизонти. Завдяки своїй здатності об'єднати в єдиний інформаційний і культурний простір мільйони людей, незалежно від місць їхнього проживання і фізичної віддаленості один від одного Всесвітня Мережа стає одним з могутніх двигунів сучасної глобалізації.

Аналізуючи потенціал Інтернету щодо формування громадянського суспільства можна зробити висновок, що він дійсно має унікальні можливості общинного будівництва. Інтернет здатний не тільки переборювати географічну дистанцію, але і расові, вікові, статеві і фізичні перешкоди. Також Інтернет здатний схилити до взаєморозуміння, толерантності і готовності до сприйняття чужих поглядів і розбіжностей, виробляти загальні цінності й ін.

Дослідники розрізняють інструментальну роль Інтернет-технологій, які відкривають нові можливості відродження існуючих реальних громад і "віртуальної общини", що не має аналога в реальному світі, яка зароджується і розвивається тільки в межах кіберпространства. Прихильники подібного використання Інтернет-технологій вважають їх ефективним інструментом здійснення традиційних функцій громадянського суспільства. Існує й інша думка про те, що Інтернет може впливати на структуру і форми суспільної самоорганізації, змінювати їх, замінити застарілі, географічно обмежені громади новими,

віртуальними громадами, що переборюють традиційні обмеження часу, простору, державних кордонів, мовних перешкод тощо.

Можна було б припустити, що Інтернет міг бути корисним ресурсом для некомерційних організацій (НКО), яких в Україні декілька тисяч. Однак, як показує практика, "Велика павутина" не використовується НКО належним чином. Це дає підставу вважати, що структури громадянського суспільства в Україні дуже слабкі. Практика показує, що і такий важливий сегмент громадянського суспільства, як політичні партії, вкрай не ефективно використовує можливості Інтернету. Очевидно, причина полягає в тому, що політичні партії в Україні поки ще не прийшли до розуміння того, що Інтернет є наймогутнішим засобом проведення передвиборної кампанії, а також організаційним і навіть фінансовим ресурсом.

Дослідники справедливо зауважують, що Інтернет дає можливість осмисленої політичної ідентифікації для суспільно-політичних рухів і ініціатив, які не мають стійких зв'язків в існуючому істеблішменті, інституціалізованих структурах і сталих соціальних стратах. Завдяки Інтернету в них з'являється реальний шанс мобілізації географічно, соціально і професійно роз'єднаних однодумців. Інтернет дозволяє кардинально мінімізувати організаційні й інформаційні витрати, надає унікальні можливості по фандрайзингу (збору засобів), по прямому маркетингу суспільно-політичних ідей і підтримці вільного неопосередкованого дискурса.

І все-таки, на думку дисертанта, було б помилкою представляти інфокомунікаційні технології як панацею від кризи громадянського суспільства. Незважаючи на те, що Інтернет являє собою надзвичайно могутній глобальний інструмент комунікації, освіти, розваги й інформування, не можна забувати, що все-таки це тільки інструмент, роль якого не варто ні зменшувати, ні ідеалізувати. Як будь-який технологічний засіб, Інтернет може бути використаний як на благо, так і на шкоду людству.

У другому підрозділі *"Електронний уряд та електронна демократія"* зазначається, що орієнтація України на створення інформаційного суспільства й інтеграцію в Європейський союз робить необхідним дотримання нових вимог ЄС до якості і швидкості процесів у сфері інформаційної політики й інформаційної безпеки. Для того щоб Українська держава увійшла у світовий інформаційний простір на рівноправній основі, необхідно змінювати прямі і зворотні зв'язки між владними структурами і суспільством, вирішувати багато проблем для забезпечення ефективного розвитку національної інформаційної інфраструктури, створення інформаційно-аналітичних систем органів державної влади, прискорення процесів модернізації матеріально-технічної бази, надійного захисту інформаційних ресурсів.

На думку дисертанта, створення електронного уряду дозволить державі більш ефективно взаємодіяти зі своїми громадянами. У науковій літературі під електронним урядом розуміється перенесення діяльності уряду в Інтернет, тобто організація управління державою і взаємодії з громадянами через Інтернет та інші інформаційні мережі. Суттю електронної форми уряду є об'єднання за допомогою

інтернет-технологій усіх міністерств і відомств у єдиний комплекс із вищим ступенем інтегрування внутрішніх процесів (документообіг) і єдиним інтерфейсом (вікном взаємодії) із громадянином (користувачем). Таким чином, громадянин одержує можливість спілкуватися не з п'ятьма відомствами по черзі, а з єдиним електронним посередником, що представляє їх всіх одночасно. Як вважає дисертант, електронний уряд є новою, більш високою стадією розвитку уряду епохи модерну в умовах інформаційного суспільства.

Як необхідні умови створення "електронної України" слід зазначити, у першу чергу, потребу в нормативно-правовій базі. Також важливим аспектом розвитку електронного уряду є розкриття інформації про діяльність органів влади, що, безсумнівно, сприяє зростанню суспільної довіри, без якої неможлива ефективна діяльність держави. Можливість стійкого зворотного зв'язку завдяки Інтернету дозволяє громадянам не тільки одержувати достовірну інформацію про діяльність уряду, але і надавати інформацію. А це підвищує обсяг соціального капіталу в тій формі, яку А.Хіршман назвав "моральними ресурсами" - тобто ресурсами, обсяги яких у процесі використання не стільки скорочуються, скільки нарастають, а вичерпання настає тільки в тому випадку, якщо ними не користаються.

Дисертант вважає, що метою включення в політичне життя інфокомунікаційних технологій є створення відкритої для діалогу з громадянами прозорої вертикалі влади, на діяльність якої знадобиться значно менше бюджетних засобів, ніж традиційним державним інститутам. Формування і розвиток електронного уряду в Україні має на увазі підвищення ефективності функціонування уряду звичайного. А це означає удосконалювання механізмів контролю над громадянами в сфері збирання податків, боротьби зі злочинністю і та ін. Як показує аналіз публікацій українських експертів, у поняття "Електронна Україна", у першу чергу, включені органи влади. У той час як у західних країнах на першому плані знаходиться посилення контролю громадян над урядом, для чого вводяться публічні оціночні показники його діяльності. Зміст системи "електронного уряду" повинен полягати в тому, щоб обновлювана й інформація органів влади, що перевіряється, була доступна всім громадянам. Тільки держава може вирішити задачу створення в онлайні нових механізмів, що полегшують спілкування громадян з бюрократичними інстанціями.

У Висновках автор формулює результати дослідження, які полягають у тому, що інформаційні процеси є найважливішою невід'ємною складовою економічної, соціальної і політичної діяльності будь-якого суспільства. Якщо на попередніх етапах розвиток інформаційних взаємодій, ресурсів і технологій сприяв удосконалюванню технологічної, інструментальної бази цивілізації, то на постіндустріальному етапі їхній розвиток починає визначати її сутнісні характеристики. Тому можна зробити висновок, що інформаційна революція кінця ХХ століття є не просто технологічною, а соціотехнологічною революцією, у ході якої виникає новий тип соціальної організації.

Автор вважає, що одним з важливих інструментів вирішення проблеми взаєморозуміння і взаємодії між державною владою і громадянським суспільством є інфокомунікаційні технології. Поява Інтернету

дала надію на удосконалювання існуючого політичного ладу, в якому доступність інформації поступово скоротить соціальну нерівність, функції держави виявляться зведеними до мінімуму, а підконтрольність владних інститутів суспільству різко зросте. З часом ейфорія з приводу впровадження нових комунікацій трохи зменшилася, однак Інтернет як і раніше розглядається як засіб побудови принципово нового порядку.

Аналізуючи проблему "digital divide", можна зробити висновок, що задача держави на найближчі роки полягає в створенні єдиного інформаційного поля держави, тобто інформаційного дизайну, який дозволив би в майбутньому якоюсь мірою перебороти розшарування суспільства і скоротити інформаційний розрив між центром і регіонами.

Інфокомунікаційні технології здатні відігравати значну роль у політичному житті. Вони надають унікальні можливості швидкого поширення інформації, інтерактивності й участі мас у мережному житті. Висока якість Інтернет-аудиторії робить її благодатним середовищем для сприйняття і поширення свіжих ідей. Інтернет стимулює появу нових, ефективних механізмів політичної мобілізації громадян. Без перебільшення його можна вважати засобом досить оперативної організації і координації дій політичних однодумців, які є прихильниками нетрадиційних соціальних рухів. Що стосується розвитку Інтернету в Україні, то поки що він залишається привілеєм меншості, хоча в той самий час вийшов за межі ізольованої "громади" фанатів комп'ютерів і нових комунікацій.

Для сучасного етапу розвитку суспільства принципово важливе значення інформаційних і комунікаційних технологій полягає в тому, що їхнє використання дозволяє розширити права громадян шляхом надання доступу до різноманітної інформації; збільшити ступінь їхньої участі в прийнятті політичних рішень і контролі за діяльністю державної влади; надати можливість активно робити інформацію, а не тільки її споживати і т.д.

На основі дослідження дисертант дійшов висновку, що інфокомунікаційні технології поставили під сумнів традиційні методи формування громадянського суспільства. Хоча поки ще міцні традиції й авторитет старих партій, а також підозра в ангажуванні дорогих і не всім доступних каналів масової комунікації дозволяє зберегтися іншим засобам політичної орієнтації населення, а, отже, й організаціям, що вирішують ці задачі - у першу чергу, політичним партіям.

Аналіз зв'язку соціальних процесів в Інтернеті, який відбувається в "офлайн" дає підставу для висновку, що розвиток політичної складової Інтернету багато в чому залежить від ситуації в країні. Без плюралізації українського політичного життя в цілому і посилення публічної політичної конкуренції навряд чи можна розраховувати на зростання політичної активності інтернет-користувачів й їхнього інтересу до політики. Звичайно, не можна не враховувати, що якоюсь мірою на зростання політичної активності впливає і розвиток самої Мережі. Адже чим більше інтернет-користувачів, тим більше стимулів для участі в Інтернеті виникає в політичних гравців.

Проведене дослідження дає можливість зробити прогноз про можливий розвиток політичної ситуації під впливом нових інфокомунікаційних технологій. Зокрема, можна припустити, що виборці залишаться досить пасивними, не мотивованими до самостійної систематичної політичної участі, пориненими своїми неполітичними інтересами. Соціальна інфраструктура організацій, асоціацій, груп інтересів не зникне під впливом нових інфокомунікаційних технологій і збереже свій вплив на соціальну і політичну поведінку людини. Віртуальний простір буде усе більш підданий комерціалізації, у результаті якої будуть переважати неполітичні, розважальні додатки нових технологій. Можна чекати, що збережеться тенденція до різноманітності культурних, соціальних, етичних форм самоідентифікації, норм поведінки і та ін.

Один з висновків дисертації полягає в тому, що перспективи політичної модернізації будуть визначатися не тільки здатністю влади вирішити такі проблеми, як виведення з-під політичного контролю основної частини економічних ресурсів; створення відкритої соціальної структури шляхом подолання твердої територіальної і професійної закріпленості людей; формування інститутів і культури, що забезпечують взаємну безпеку відкритого політичного суперництва різних сил у боротьбі за владу; створення ефективної системи місцевого самоврядування тощо. Результати політичної модернізації будуть визначатися і тим, чи можливо буде створити за допомогою інфокомунікаційних технологій відкритої для діалогу з громадянами прозорої вертикалі влади, забезпечити ефективний розвиток національної інформаційної інфраструктури, створити інформаційно-аналітичні системи органів державної влади, прискорити процеси модернізації матеріально-технічної бази, забезпечити надійний захист інформаційних ресурсів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО У ТАКИХ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. **Силенко А.А., Коляденко В.А.** Правовой режим защиты персональных данных / Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Вип.13-14. – О.: Юридична література, 2002. – С. 628-638.
2. **Коляденко В.А.** Комунікаційні технології і політичний процес / Держава і право. Зб. наук. пр. - Вип.16. – К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького, 2002. - С. 477-481.
3. **Коляденко В.А.** Інфокомунікаційні технології як засіб взаємодії органів влади і суспільства /Держава і право: Зб. наук. пр. - Вип.17. – К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького, 2002. - С. 494-498.
4. **Коляденко В.А.** Роль інфокомунікаційних технологій у формуванні громадянського суспільства // Людина і політика. - 2002. - № 4. – С.52-57.
5. **Коляденко В.А.** Феномен інформаційної революції // Зв'язок. - № 5. – 2002. – С.41-45.
6. **Коляденко В.А.** Информационное общество и тенденции его развития // Наукове пізнання: методологія та технології. – 2002. - № 10 (спецвипуск). – С.28-30.

АНОТАЦІЯ

Коляденко В.А. Інфокомунікаційні технології як чинник політичної модернізації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути і процеси. Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2002.

Проаналізовано значення і роль інфокомунікаційних технологій як одного з факторів політичної модернізації. Показано, що сучасні інфокомунікаційні технології відкривають нові можливості в практиці організаційного, партійного будівництва, самоорганізації громадянського суспільства. Обґрунтовано розвиток Інтернету відповідно до демократичної спрямованості суспільного розвитку. Визначено, що в результаті переходу до нових інфокомунікаційних технологій якісно видозмінюються функції влади в суспільстві. Досліджено особливості інформаційного суспільства в контексті політичних процесів. Виявлено, що нові інфокомунікаційні технології розширюють права громадян шляхом надання доступу до різноманітної інформації; збільшують ступінь їхньої політичної участі і контролю за діяльністю державної влади; дають можливість активно виробляти інформацію, а не тільки її використовувати тощо. Виявлено, що метою включення в політичне життя інфокомунікаційних технологій є створення відкритої для діалогу з громадянами прозорої вертикалі влади, на діяльність якої знадобиться значно менше бюджетних засобів, ніж традиційним державним інститутам.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційна революція, політична модернізація, інфокомунікаційні технології, громадянське суспільство, електронний уряд і демократія, взаємодія між владою і суспільством, засоби масової інформації.

АННОТАЦИЯ

Коляденко В.А. Инфокоммуникационные технологии как фактор политической модернизации.

– Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. Одесская национальная юридическая академия. – Одесса, 2002.

Проанализированы значение и роль инфокоммуникационных технологий как одного из факторов политической модернизации, которые заключаются в том, что переход к правовому демократическому государству с рыночной экономикой может быть осуществлен только при условии построения информационно открытого общества и эффективного решения проблемы взаимодействия гражданского общества и государства.

Показано, что современные инфокоммуникационные технологии открывают новые возможности в практике организационного, партийного строительства, самоорганизации гражданского общества, позволяющие мобилизовать географически, социально и профессионально разобщенных

единомышленников. В то же время происходит разрушение традиционных, преимущественно стихийных коммуникаций. Речь идет о таких коммуникациях, как устойчивые родовые, родственные, церковные, семейные, соседские, производственные и другие неконтролируемые государством и специализированными информационными институтами связи.

Обосновано развитие Интернета в соответствии с демократической направленностью общественного развития: человек из пассивного объекта во многом манипулятивного информирования с помощью массмедиа, превращается в активного, самостоятельного субъекта отбора плюрализованной массы информации, ставшей доступной ему благодаря высоким информационным технологиям.

Аргументировано, что перспективы трансформации демократического политического процесса, качественного изменения механизмов и моделей политического участия, взаимоотношений между человеком и властью находятся в зависимости от способности новых инфокоммуникационных технологий изменить взаимоотношения между самими гражданами, использовать “социальный капитал” гражданского общества, воздействуя на сами основания общественного строя.

Обосновано, что наличие развитых, демократически организованных информационных институтов, благодаря которым граждане имеют возможность получать основополагающие общественно-политические знания и быть в курсе объективно освещаемых политических событий, является тем условием, без наличия которого невозможно представить стабильное демократическое государство с развитым гражданским обществом, эффективной системой управления.

Определено, что в результате перехода к новым инфокоммуникационным технологиям качественно видоизменяются функции власти в обществе, сутью которых становится не своевольное управление, а оказание услуг налогоплательщикам, в том числе и по управлению государством.

Исследованы особенности информационного общества в контексте политических процессов. Выявлено, что новые инфокоммуникационные технологии расширяют права граждан путем предоставления доступа к разнообразной информации; увеличивают степень их политического участия и контроля за деятельностью государственной власти; дают возможность активно производить информацию, а не только ее потреблять и т.д.

Выявлено, что целью включения в политическую жизнь инфокоммуникационных технологий является создание открытой для диалога с гражданами прозрачной вертикали власти, на деятельность которой понадобится значительно меньше бюджетных средств, чем традиционным государственным институтам.

Ключевые слова: информационное общество, информационная революция, политическая модернизация, инфокоммуникационные технологии, гражданское общество, электронное правительство и демократия, взаимодействие между властью и обществом, средства массовой информации.

SUMMARY

Kolyadenko V.A. Infocommunication technologies as a factor of political modernization. – A manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of political sciences on a speciality 23.00.02 – political institutes and processes. Odessa national Academy. – Odessa, 2002.

The importance and the role of infocommunication technologies as one of the factors of political modernization consisting in the transition to the lawful democratic with market economy have been analysed which is possible only under the condition of informationally open society construction and effective solution of the civil society and a state.

It has been shown that modern infocommunication technologies open new possibilities in the practice of organizational, party construction, self-organization of the civil society, allowing to mobilize geographically, socially and professionally disconnected like-minded persons. At the same time traditional, mainly random communications are being ruined. We speak about such communications as stable clan, relation, religions, family, neighbouring, industrial and specialized information institutions of communication.